

GASTEIZKO UDALARI, BIZIKIDETZA ETA ANIZTASUN ZERBITZUARI:

Memoria Demokratikoko plakak (Memoriaguneak) jartzea eskatzeko mozia, aurrerago esango diren herritarren oroimenez eta ohorez. Hau, balio demokratikoak defendatzeko eta horien alde borrokatzeko egin zuten lan goresgarria aldarrikatzeko. **Aurkezten dugu behean sinatzen dugun elkarteok, Vitoria-Gasteizko Udalaren herri-txandako osoko bilkuraren partetik honako hau kontuan hartzeko.**

Memoria Historikoaren lan-arloan Bizikidetzako eta Aniztasuneko zerbitzuak egindako jardueren barruan eta **20/2020 Memoria Demokratikoko Legeak sartutako erregulazio berrian oinarrituta, 2007ko legea baino asmo handiagoko helburuekin, eta 9/2023 Legea, irailaren 28koa, Euskadiko Memoriari eta Historia Demokratikoari buruzkoa oinarrituta**, uste dugu garaia dela balio demokratikoen aldeko borrokan eredugarri izan ziren pertsonen omenaldia egiten dieten jarduerak zabaltzeko. eta horrek irakasteko eta hezteko funtzioa ere hedatzea Demokraziaren printzipioei eta balioei buruz. Gaur egun inoiz baino beharrezkoagoa da indar politiko erradikalak eragiten ari diren eskubideen eta askatasunen atzerakadak ikusita. Hori gutxienez, Estatuko bost autonomia-erkidegotan eta hainbat udaletan.

Memoria historikoaren politikak ezartzeak dakarren betebeharrak moralagatik eta politika horiek dakarten konpromiso pedagogikoagatik, Berezi, alderdi erreparatzaile, inklusibo eta pluralari dagokionez, herritarren parte-hartzea pieza ordezkazekin batean bihurtzen da politika horien gauzatze praktikoan, herritarrak direlako edo izan direlako, zuzeneko edo zeharkako lekuko. Herritar horiek ez dute gutxiago ezagutzen beren oroimena berreskuratzea merezi duten pertsonen konpromiso politiko eta soziala, belaunaldi berriak eta geroak ezagutzeko eta eredu izateko.

Urriaren 19ko 20/2022 Memoria Demokratikoaren Legeak, erreferentziatzen hartzen ditu Espainiako gizonen eta emakumeen borroka indibidualak eta kolektiboak, eskubideak, askatasunak eta demokrazia lortzeko eta lehen artikuluan dio memoria demokratikoa berreskuratzea, zaintzea eta zabaltzea duela helburu. Espainiako historia garaikidean zehar balio demokratikoak eta oinarritzko askatasunak aldarrikatzeko eta defendatzeko ezagutza gisa ulertuta, Konstituzioaren printzipioen, balioen eta askatasunen inguruan, belaunaldien arteko kohesioa eta elkartasuna sustatzeko.

2. artikuluan, Memoria Demokratikoaren Legearen oinarri diren printzipioak eta balioak adierazten dira: egia, justizia, erreparazioa, ez errepikatzen bermea, konkordia, bizikidetzak, aniztasun politikoa, giza eskubideen defentsa eta bakearen eta emakumeen eta emakumeen berdintasunaren kultura.

Euskadiko Memoria Historiko eta Demokratikoari buruzko 9/2023 Legeak are gehiago indartzen du Euskal Autonomia Erkidegoak gerra zibilaren eta diktadura frankistaren oroitzapenetik abiatuta Euskadiren memoria demokratikoa eraikitzeke duen konpromisoa, kultura demokratikoa indartzeko, ukazioaren, bazterketaren eta intolerantziaren diskurtsoen aurrean, bizikidetzak demokratikoko etorkizuna ziurtatzeko. Kontua ez da iraganera begiratzea gerraren sufrimenduak eta oinazeak eta geroko errepresioak ezinbestean harrapatuta geratzeko. Demokrazia eraikitzea da kontua, antidoto bat sortzea zuzenbide-estatuan eta giza eskubideetan demokraziaren abiapuntua izango den gizarte zibil batentzat

Hala, 9/2023 Lege honek biktimak oroitzeko eta aitortzeko neurriak eta ekitaldi instituzionalak eskatzen ditu 16-4 artikuluan. Eta 19. artikuluan, memoria historikoaren hezkuntza-ekarpena errepikatzen du, memoria historikoaren tokien eta ibilbideen bidez.

Horregatik guztiagatik, eta belaunaldi gazteenen eta oraindik etortzear daudenen jakin-mina piztuko duen mezu pedagogiko eta hezitzaile bat eraikitzeke helburuarekin, bai eta legeak adierazitako balioak eta printzipioak zaintzen eta sustatzen lagunduko duen gizarte-kontzientzia demokratiko baten errespetua eta eraketa ere, etorkizunean horiek arriskuan jartzera bideratutako jarduerak saihestuz.

Dena kontuan hartuta, MEMORIA DEMOKRATIKOKO PLAKAK jartzea komeni da, herritar guztientzat omenaldia eta historia eta etika demokratikoko lezioa izan daitezen. Gure artean bizi izan ziren eta guztientzat kontzientziaren eredu izan behar duten pertsona ospetsuak ezagutaraziz. Plaka horiek ohoratu beharreko pertsonen jaioterriko edo egoitzako etxebizitzaren fatxadan jarriko lirateke. Hori ezinezkoa balitz, inguruko espaloian. Pertsona horietako bakoitzak balio demokratikoen alde egindako apustuaren azalpen labur bat jaso beharko litzateke.

Pertsonak eta gaur egungo etxebizitzak:

- **Teodoro Olarte Aizpuru:** Fueros kalean, 25 bizi zen.
- **Teodoro González de Zárate:** Rioja kalean, 20, bizi zen.
- **María de Maeztu y Whitney:** Dato kalea, 37, jaiotxea zen.
- **Ángel García Hernández:** Rioja kalea, 9, jaiotxea zen.
- **Columba Fernández Doyagüe:** Correría kalean, 17, bizi zen.
- **Valentín García Presa:** Zapatería kalean, 14, bizi zen.
- **Gabriel Martínez de Aragón Urbiztondo:** Ramón y Cajal klan, 7, bizi zen.
- **Ignacio Hidalgo de Cisneros López de Montenegro:** Dato kalea, 16, jaiotxea zen.
- **Emakume jakintzu eta ausartei guerraoste luzean:** San vicente de Paúl kalean, 2. (Antzinako hospizioan ipiniko litzateke.)

Jarraian, herritar horiei buruzko aipamen labur bat egiten da, eskatzen zaien bereizketa justifikatzeko:

- **Teodoro Olarte Aizpuru** Gasteizen jaioa eta plazako industrialaria. Alderdi Errepublikar Autonomoko zinegotzia, Arabako Diputazioko Batzorde Kudeatzaileko lehendakari izendatu zuten 1931tik 1933ra eta 1936ko otsailetik uztaileira. 1933ko abuztuaren 6an Gasteizen egindako Euskal Udalen Batzarreko buru izan zen, eta bilera horretan erabakitakoaren arabera eratutako Estatutuaren aldeko Batzordean parte hartu zuen. 1936ko irailaren 18ko goizaldean espetxetik atera, Miranda de Ebrotik gertu dagoen Bayas ibaiaren ingurura eraman eta beste bost lagunekin batera hil zuten.
- **Teodoro González de Zárate** Gasteizen jaio zen 1882ko azaroaren 9an. Industria lanbidez (gaseosa eta izotz fabrika La Favorita), Alderdi Errepublikar Autonomoko zinegotzi aukeratu zuten 1931ko apirilaren 14an. Ekainaren 5ean, Gasteizko Udala behin betiko eratu zenean, alkate izendatu zuten. Bere lehen neurri sozialek jantoki ekonomikoak sortzeko eta enplegu publikoa bultzatzeko joera izan zuten. pertsona faxistek hil zuten, beste hamabost lagunekin batera, 1937ko apirilaren 1eko goizaldean, Azazetan.
- **María de Maeztu y Whitney** 1881eko uztailearen 18an jaio zen Gasteizen. Bere bizitza emakumearen egoera hobetzera bideratuta egon zen, hezkuntzaren eta bere garaiko gizartean eta kulturean "berdintasunezko eta erabateko" partaidetza sustatu eta bultzatuko zuen prestakuntzaren bitartez. 1915ean, emakumeentzako lehen hezkuntza-proiektua garatu zuen, Andereñoen Egoitza, gizonentzako egoitzaren irudira. Prestakuntza-gunea ez ezik, sormen- eta kultura-gunea ere izan zen parte hartzaile askorentzat. Erbestean hil zen, Mar del Platan (Argentina), 1948ko urtarrilaren 7an.
- **Ángel García Hernández** 1899an jaio zen Gasteizen, karrerako militarra, eta 1921etik 1926ra Marokoko gerran parte hartu zuen. Gerra hartan ohoreak lortu zituen, baita bakearen eta Errepublikano demokraziaren balioaren kontzientzia ere. Horregatik, 1930eko abenduaren 12an Jakan izandako matxinada zibiko-militarrean parte hartu zuen, diktadurak eta monarkiak larriagotutako krisi politiko, sozial eta administratiboari irtenbidea emango zion Errepublika ezartzera zuzendutako erabaki militar eta greba orokor baketsuen alde 1930eko abuztuko Donostiako Itunean bederatzi alderdik egindako deia irarrituz. Matxinadak porrot egin ondoren, epaitu zuten, eta heriotza-zigorra ezarri zioten 1930-12-14an. Ez zen kontuan hartu borrokari uko egin izana, ezta García Hernández tropa monarkikoekin parlamentatzen saiatzean preso hartu zutela ere. Bi ordu geroago exekutatu zituzten, bidezko errekurtsio bati aukerarik eman gabe. Horrek guztiak martiri bihurtu zituen, eta Ituneko alderdiek 1931ko apirilaren 12ko Errepublikaren aldeko botoa eman zuten. Gasteizko udalak bere izena eman zion bere jaioterriari, Errioxa kaleari, zeinak matxinada frankista bertan behera utzi zuen.
- **Columba Fernández Doyagüe** San Vicente de la Sonsierran jaio zen 1904an, Gasteizen bizi zen gaztetatik, CNTko militante aktiboa zen, hainbat langile-mobilizaziotan parte hartu zuen eta, horregatik, zenbaitetan atxilotu

zuten. Agintaritzari irain egiteagatik salatu zuten, 1936ko uztailaren 31ean, Bake kaleko espetxearen atarian zegoela, kolpe militarra hasi berritan. Ukatu egin zituen karguak, baina 4 urteko kartzela-zigorra ezarri zioten, aurrekariak izan baitzituen. 1936ko irailaren 17ko gauean, beste kartzela batera lekualdatzeko aitzakiarekin, bidean hil zuten, Miranda de Ebrotik gertu. Beste bost preso ere bazihoazen, tartean Teodoro Olarte.

- **Valentín García Presa**, 1899ko azaroaren 11n Guardian jaioa, Vitoria-Gasteizko bizilaguna, ofizioz moldekatzailea. 1922tik CNTn afiliatua, langile borrokan eta desberdintasun sozialen aurka gogotsu eta partedun pertsona izan zen, eta langile mobilizazioetan parte hartu zuen aktiboki, 1923, 1929 eta 1932an atxilotuta batzuk egin eragin zion. CNTko idazkari nagusi hautatu zuten 1930etik 1933ra, eta estatuko kongresu batean parte hartu zuen. Kolpe militarra gertatu zenean, Zarautzera ihes egin zuen, Bakunin batailoian komisario politiko gisa parte hartuz. Iparraldeko frontean borrokatzen ari zela, fronte hori erorita, Asturiasen atxilotu eta Larrinagako espetxera eraman zuten. Bertan, gerra-kontseilua egin zioten eta heriotza-zigorra ezarri zioten. Exekuzioa Derioko hilerrian egin zen, 1938-8-26an. Emazteak, hiru seme-alabarekin, eta pairatzen ari zen egoera larria ikusita, bere bi seme-alaba adingabeak ospitaleratu behar izan zituen.
- **Gabriel Martínez de Aragón Urbiztondo**, Gasteizen jaio zen 1865eko azaroaren 22an. Bere jaiotetxea egungo Ramón y Cajal kaleko 9. zenbakian zegoen. Zuzenbide Zibilean eta Kanonikoan Madrilgo unibertsitatean izentziatu zen. Aipatzekoa da Vitoria-Gasteiz abokatutzan aritu zela, hasieran idazkariordea izan zela eta ondoren Vitoria-Gasteizko Abokatuen Elkargoko idazkaria; 1890ean Vitoria-Gasteizko Udaleko Sindiko kargua bete zuen; 1898ko hauteskundeetan eta 1901ekoetan Arabako diputatu hautatu zuten eta 1916tik 1917ra Arabako senatari hautatu zuten. 1931n Bigarren Errepublika hasi ondoren, Arabako Gobernadore Zibil kargua garatu zuen eta urte horretan bertan Estatuko Fiskal Nagusi izendatu zuten 1933ra arte, urte horretan hasi baitzen Estatu Kontseiluko Presidente gisa. Azkenik, Estatu Kontseiluko Lehendakaritzara eraman zuten. Haren seme, Jose zeukan izenak, Gaur egungo Salburua auzoan zegoen aerodromoa sortzearen aitzindaria izan zen. Hori dela eta, gerora bere izena eraman zuen. 1934ko urtarrilaren 4an hil zen Madrilan, eta Gasteizen lurperatu zuten.
- **Ignacio Hidalgo de Cisneros López de Montenegro**, 1896ko uztailaren 11n Gasteizen jaioa, erbestean hil zen, Bukaresten, 1966ko otsailaren 9an. Familia aristokratikoa, karlista eta tradizio militarrekoa zuen. Hala ere, bere izaera adeitsuak sektore xumeenen begikotasuna piztera eta garaiko ideiarik aurreratuenak partekatzen eraman zuen. Horrela, 1930ean, Cuatro Vientosko (Madril) errepublikanoko matxinadan parte hartu zuen, eta, horregatik, lehen erbestealdia hasi behar izan zuen, bigarren Errepublika aldarrikatu arte iraun zuena. Gerra zibila hasi ondoren, armada errepublikarraren aireko indarrak antolatu zituen, eta Aireko Indarren Estatu Nagusiko buru izendatu zuten, jeneral mailarekin. 1939ko martxoan erbesteari

ekin zion Alderdi Komunistako buruzagi nabarmenekin Monovarreko aerodromotik (Alacant). Bukaresten, Radio E. I-eko esatari bat izan zen, La Pirenaica bezala ezagunagoa.

Emakume jakintsu eta ausartei guerraoste luzean. Gerrako garaipenak, Erregimen berria ezartzeko grinak eta aliatuengandik zetozen garaipen-aireak eraman zituzten garaileak garaituen gaineko erantzukizuna, saminak, krudelkeriak eta miseriak gerra erein zuten Espainiako herrietan. Giro harroputz eta bortitz horretan, herriaren bizitza eta, bereziki, gatazka horrek eta errepresioak familia sostengatzen zuten kideek kendutako familiena iluntzen zuen giro horretan, emakume gasteiztar batzuk agertu ziren, jakinduriak eta erabakitazunez familiaren kohesioari eusteko borrokatu zutenak. Hori, sostengu bat, nortasun bat, balio etiko batzuk eta etorkizun duin bat emanez beretarrei. Duin iritzitako era guztietako lanpostu eta zereginetan murgilduz egin zuten, seme-alabak familiakoen zaintzapean utzita Gasteizko hozpizioan. Jakinduriak babestuz diskriminaziotik eta mota guztietako gehiegikerietatik. Dirua urri zen gerraostean, emakume horiek, kulturaren balioaz jabetuta, beren seme-alabak eskolara aldizka joan zitezten arduratu ziren, oinarrizko hezkuntza amaitu arte. Prestatzen jarraitzera ere animatu zituzten, behar baino lehenago lanean jartzearen akatsa saihestuz, etxera aparteko diru bat ekartzeko. Familia pobreetako haurrek familia aberatsetakoekin ikasi eta jolastu ezin zuten garai batean, emakume horiek jakin zuten beretarrei autoestimua, arnasa, balio sozialak eta etikoak ematen. Etorkizun handiko bizitza eta heziketa, gorrotorik eta errebantxa-irrikarik gabea. Eredu bikaina Gasteizko komunitate harentzat, gaur egungoarentzat eta etorkizunekoarentzat.

Era berean, uste dugu badela eraikin publiko bat oroimenezko plaka bat merezi duena, bere jatorria gogorarazteko eta Gasteizko herritarrak ohoratzeko, II. Errepublikak garatutako hezkuntza-obra dagokionez.

- **Samaniego Eskola** Taldea da. Monsinore Estenága kaleko 3. zenbakian dago. Gure hiriko ikastetxe publiko zaharrena da, eta Gasteizen II. Errepublikaren lehen politikoaren erakusle: herritar guztiei kalitatezko hezkuntza publikoa eskaintzea, benetako demokrazia eraikitze formula. Horrela, 1931tik 1935era Espainian eskolen kopurua % 28 igo zen, maisu-maistrena % 40 eta ikuskatzaileena % 77. Lehen harria jartzera, 1933ko maiatzean, Fernando de los Ríos Urruti Instrukzio Publikoko ministroa joan zen beren-beregi. Ikastetxea 1935eko San Prudentzio egunean inauguratu zen, Felix Mª de Samaniego XVIII. mendeko errioxar-arabar fabulari eta ilustratuari ohore eginez. Hezkuntza-sistema publikoari balioa emate horretan, nabarmenezkoa da irakasleei prestakuntza, egonkortasun, soldata eta gizarte-ospe onena eman zaiela. Pedagogiarik aurreratuena eman zitzaizen, haurrak bakean, aske, hezkidetzan, berdintasunean pentsatzen, esperimendatzen, adierazten, elkarrekin bizitzen eta elkarrekin bizitzen laguntzen zituen sistema. Aitzindaria izan zen autoestimua eta sen ona

berreskuratzen, eta Samaniego ikastetxeko ikasleak onura ateratzen hasi ziren gerra zibilak dena amaitu zuenean. Ironikoki, gerra zibilean, ikastetxea odol-ospitale bihurtu zen; eta hezkidetza, balioetan oinarritutako hezkuntza, kalitatezko irakaskuntza publikoa, demokrazia iritsi arte abolitu egin ziren, eta eztabaidagai izaten jarraitzen dute, gaurkotasunezkoa. Samaniego ikastetxea, orain, euskal hezkuntza publikoaren sareko zentroa da, ikasleen nazioarteko kultura anitzeko jatorriagatik nabarmentzen dena, baina bere jatorriak eta hezkuntza demokratizatzeke eta berritzeke ahalegin hark merezi du, gure ustez, Udalbatzak Memoriagune bat kudeatzea.

Guztiagatik, eta omenaldi-plakak jartzeko interesa duen pertsona bakoitzari dagokionez azaldutako arrazoiak kontuan hartuta, bai eta Samaniego Elkargoari dagokionez ere, behean azaltzen diren elkarte sozial eta herritarrekiko, honako hau onartzeko eskatzen diogu Udal honi, errespetu osoz:

MOZIOA:

Vitoria-Gasteizko Udalak hau erabaki du:

1. Fatxadan edo espaloian MEMORIA DEMOKRATIKOKO PLAKEN etxebizitza erreferentziatuak jartzea, azalpen-zatian adierazitako merezimenduak eta balioak dituzten pertsonak eta ikastetxea jendaurrean aintzatesteke eta ikusarazteke.
2. Memoria Demokratikoko Plaka hauek material ezabaezinezkoak izango dira. Pertsonaren datu biografikoak jasotzen dituen testu bat izan beharko dute, haren ezaugarri izan ziren kargu eta merezimenduei buruzko aipamen labur bat eta hiriak ematen dion aintzatespena. Era berean, kolore moreko banda bat izango dute inguruan, nortasun propioa ematen diena.
3. Testu horiek erraz irakurri beharko dira oinezko baten begi-kolpe batean. Era berean, braillez idatziz ikusmen-desgaitasuna duten pertsonentzat.
4. Proiektu honek dagokion diru-partida izango duela eta ahalik eta epe laburrenean beharko dela.
5. Memoria-plakak Gasteizko Udalaren webgune ofizialean agertuko dira. "Memoria Historikoa" atalean. Orri horretan, atal espezifikoko batean, hemen aurkezten diren pertsona ospetsuen eta ikastetxearen aipamen biografikoak jasoko lirateke. Instalatzeko lekuak eta data ere badaude, eta Gasteizko beste hainbat pertsonaia ospetsuri eskaini ahal izango litzaieke.
6. Aipatutakoek QR kode bat erakutsi beharko dute, aipatutako "Memoria Historikoa" atalera bideratzeko.

Hori da, errespetu guztiarekin, egiten dugun eskaria behean idatzita gauden elkarteok.

→ Martin Ttppia, Kultur Elkarte (Logo); Iñigo Larramendi

→ Asoc. Por una Vida Digna – Bizitza Duinaren Alde Elk.

→ EMM- Euskadiko Mugimendu Demokratikoa; Esther Palacios García. (Presidenta)

→ Ateneo Republicano de Álava - Arabako Errepublikar Ateneoa.
Josemaria del Palacio, Presidente.

→ Asociación de vecinas y vecinos Hegoaldekoak Elk.: María Begoña Seco Díaz. (Presidenta).

→ Asociación por los derechos de los pueblos – Bachué Elkarte;
Mario Calixto Montabez, (Representante).

→ Asociación de Vecinal Salburua Burdinbide; Agustín María Plaza Fernández. (Presidente).

→ Grupo de acción de Amnistía Internacional de Vitoria-Gasteiz:
Miren Karnele Azkarraga, Responsable.

→ Zazpigarren Alaba-Babestu Araba Elkarte. Guillermo Perea. (Presidentea).

→ Arabako SEAen Lagunen Elkatea/ Asoc. Amigos/as de la RASD Álava.
Joseba Gallastegi Beobide. (Secretario)

→ Músicos Solidarios Sin Fronteras

→ **GASTEIZBERRI.com** - (Asoc. Gasteiz Berri Irrati Kultur Elkarte.)

→ Adurtzakoak - Asoc. Vecinal de Adurtza Elk. Jose Ángel Lekuona. (Presidente).

→ Sindicato, Esk Sindikatua: Jabier Saéñz Sánchez. (Secretario de Esk Araba).

→ Asociación Arabako Pentsionistak Lanean. Armando Aulestiarte Arambarri; Presidente.

→ Sindicato, CC OO.- Euskadiko Langile Komisioak Silvia Sánchez Nieto, Responsable de Álava

→ STEILAS Araba, Sindikatua, Oihana Sáez de Castillo, Responsable en Álava

→ Asociación Vecinal Judimendikoak, Auzo Elkarte. Ángel Madina Viteri, Presidente

→ Asociación Vecinal Aranako. Auzo Eikarte. Peio Salazar, Presidente.

→ Julio Alberto Roca – 16253785 F- Celedón de Oro 2017.

→ Jesús Mari Alegría, “Pinttu” – Celedón de Oro 2021

→ Elisa Rueda - Celedón de Oro 2022

Gasteiz, 2023ko Abendua